

9. Jednotlivé navrhované varianty třeba prověřit. To znamená
  - a) ověřit si postoj vlastního lidu k nim,
  - b) konzultovat je se spojenci,
  - c) sondovat účinek připravovaných kroků na zainteresované země.
10. Vlastní rozhodování vychází z optimální varianty (resp. nejpříznivějších variant), ověřené případně metodou simulování. Rozhoduje se:
  - a) o dlouhodobých záměrech,
  - b) o operativních, krátkodobých opatřeních,
  - c) o konkrétním plánu provedení akcí.
11. Realizace ovlivňuje zpětně samu objektivní realitu, a to jak vnější, tak i vnitřní.
12. Výsledky realizace třeba analyzovat. Jednak průběžně (a podle toho přijímat příslušná doplňková či měnící rozhodnutí), jednak na základě výsledků. Závěry této analýzy zpětně působí na zájmy země (např. vyvolávají nové impulsy k dalším krokům).

K POJETÍ MEZINÁRODNÍ EKONOMICKÉ INTEGRACE A JEJÍ ÚLOHY VE VÝVOJI SVĚTOVÉHO HOSPODÁŘSTVÍ

Vladislav Pavlát

O pojetí mezinárodní ekonomické integrace (dále MEI) a její úlohy ve světovém hospodářství se vedou dlouholeté diskuse. Přestože byla vypracována řada variantních pojetí tohoto jevu, diskuse pokračují, a to jak v marxistické, tak v nemarxistické ekonomii. Pestrost palety dosavadních pokusů o vymezení MEI je do značné míry podmíněna složitostí tohoto jevu.*)

Vědecký zájem o hlubší postižení těchto jevů a procesů však je diktován nejen teoretickými zřeteli, ale i praktickou potřebou řešit složité problémy mezinárodních ekonomických vztahů a mezinárodní hospodářské spolupráce v dnešním světě.

Pokusy vypracovat určité pojetí MEI (její charakteristiku, případně definici) pochopitelně mohou mít jen podmíněný význam: mohou odpovídat jen dosaženému stupni vývoje objektivně probíhajících procesů a stupni jejich poznání. Jsou však důležité proto, že jsou předpokladem pro pochopení integračních tendencí ve světovém hospodářství ex post i pro úvahy ex ante, které mohou sloužit jako východisko pro praktické hospodářsko-politické závěry.

V této stati se chci pokusit na základě kritické konfrontace různých pojetí MEI v nemarxistické i marxistické ekonomii zachytit podstatné stránky MEI a její úlohy ve vývoji světového hospodářství.

Věnujme nejprve pozornost vývoji pojetí MEI v nemarxistické ekonomii. První poválečné pokusy o vytváření celních unií, které — s výjimkou Beneluxu — skončily neúspěšně, podnítily vytvoření a propracování teorie celních unií, která se na dlouhou dobu stala východiskem a jádrem teorie MEI (celní unie byla považována za formu MEI). Současně se v prvním poválečném desetiletí intenzivně prosazovaly snahy o liberalizaci mezinárodního obchodu, které se po vytvoření OEEC začaly orientovat na vytvoření společného trhu západo-

*) V této stati se zabýváme pouze ekonomickými aspekty; je však zřejmé, že jde o jev, který se týká širšího komplexu společenských souvislostí.

evropských států. Teoretikové volného obchodu, kteří žádali liberalizaci obchodu, tj. především zrušení kvantitativních restrikcí a měnových omezení, vytvořili takto další teoretický prostor pro uskutečňování MEI, která byla v tomto období ztotožněna s liberalizací obchodu.

Orientace na sektorovou integraci (postupné vytváření společného trhu uhlí a oceli v rámci Montánní unie) vedla k nutnosti rozšířit pojetí liberalizace, chápané zprvu úzce jako pouhá liberalizace obchodu. Tato etapa vývoje znamenala počátek přechodu od teorie celních uní k širšímu teoretickému pohledu na MEI; požadavek vytvoření společného trhu předpokládal nejen volný pohyb zboží, ale také mobilitu kapitálu a pracovní síly. Odtud ztotožňování integrace s vytvořením společného trhu.

Další etapou ve vývoji západoevropské integrace bylo, jak známo, vytvoření EHS a Euratomu. Orientace na celkovou integraci přinesla řadu nových problémů. V teorii se odrazila v nutnosti propracovávat problémy hospodářské politiky, potřebné pro realizaci celkové integrace; odtud pojetí integrace jako optimální hospodářské politiky, směřující ke sjednocení národohospodářských struktur v rámci nového celku.

Současně vede vznik EHS k zamýšlení se nad důsledky jeho existence pro zúčastněné země i pro světové hospodářství. Pojetí integrace jako „nediskriminace“ (důsledek pro integrující státy) je dalším krokem při charakteristice tohoto jevu.

Reálná existence EHS, zejména pak orientace na jeho přechod od celní unie k hospodářské unii a postupný rozklad ESVO, je spojena s intenzívním zkoumáním problémů žádoucí hospodářské politiky (integračních opatření) a zároveň i s rozbohem účinků integrace. Odtud hlubší chápání integrace jako procesu strukturálních změn.

Tento stručný přehled vývoje pojetí MEI v nemarxistické teorii¹⁾ svědčí o tom, že se pohled na MEI vyvíjí od chápání integrace jako určitého druhu hospodářské politiky, tedy její subjektivní charakteristiky, k pochopení jejího obsahu jakožto ekonomického procesu. Každý z výše uvedených přístupů je ovšem sám o sobě jednostranný.

Všimněme si nyní podrobněji, jak je v nemarxistické ekonomii MEI vymezována obsahově. Na jedné straně bývá charakterizována jako jedinečný jev: 1. jako vytvoření společného evropského trhu (P. Hoffmann, 1949); 2. jako odstranění překážek směny mezi státy OEEC (dokumenty OEEC, 1953); 3. jako regionální vnitroeurovský svobodný obchod (G. Haberler, 1957); 4. jako sloučení národních hospodářství evropských států v jednotu (W. Schmitz, 1953, A. Predöhl, 1960); 5. jako hospodářské a politické splynutí evropských států (W. Taucher, 1954); 6. jako světové hospodářství do roku 1914 (W. Roepke, 1959).

Na druhé straně jako obecný jev: 1. splynutí dříve oddělených částí v celek (vytváření nových hospodářských celků z původně samostatných hospodářských celků); 2. politická a hospodářská spolupráce; 3. hospodářská spolupráce; 4. optimální hospodářská politika (J. Tinbergen, 1954); 5. koordinace hospodářské politiky (R. Sannwald a J. Stohler, 1958); 6. uskutečnění starého západního ideálu rovnosti příležitostí (G. Myrdal, 1956); 7. nediskriminace (B. Balassa, 1961); 8. splynutí, pronikání všech prvků tvořících více jednotek a vytvoření nové větší jednotky na základě změny struktury (A. Mar-

¹⁾ Uvádíme zde pouze nejvýznamnější typická pojetí.

ch a l, 1965); 9. srůstání trhů, vytvoření společného trhu (Erb a Rogge, 1958); 10. hospodářská politika vedoucí k vytvoření společného trhu (Erb a Rogge, 1958); 11. optimální dělba práce podmíněná splynutím trhů; 12. redistribuce bohatství uvnitř oblasti; 13. tržní, cenové a měnové společenství vyspělých kapitalistických států (W. Roepke, 1959).²⁾

Výše uvedené charakteristiky jsou obsahově značně různorodé a mnohdy zcela vágní, přistupují k danému jevu z různých hledisek a charakterizují jeho různé stránky, resp. vztahy k jiným jevům (činnostem). Nejčastěji je při charakteristice MEI v různých variantách uplatněn přístup z hlediska činnosti ekonomických subjektů (tj. charakteristika MEI jako určité hospodářské politiky) a z hlediska vymezení sféry reprodukčního procesu, kterou postihuje (převládá hledisko směny). V některých případech se projevuje snaha postihnout obsah objektivního procesu integrace (sub 8, 12, 7) nebo snaha postihnout i mimoekonomické souvislosti (sub 2, 6).

Jak vyplývá dále z výše uvedených charakteristik, není ve vymezení rozsahu pojmu MEI jednotnost. „Společný trh“ bývá někdy redukován na trh zboží, jindy zahrnuje i trh kapitálu a pracovní síly. Rozsah liberalizačních opatření, nutných k vytvoření „společného trhu“, je zde pak různý; někdy je vymezen negativně (nediskriminace). Postupně ovšem převládlo mínění, že integrační opatření musí obsáhnout — jde-li o celkovou integraci, která má být i úplnou integrací — všechny sféry hospodářství zúčastněných zemí a všechny oblasti hospodářské politiky.

Většina dosavadních charakteristik MEI v nemarxistické ekonomii není z obsahového hlediska dostatečně přesná a vyčerpávající; mnohdy jde o zcela prázdná vymezení. Není dostatečně vymezen vztah MEI k jiným ekonomickým procesům a k činnosti v hospodářsko-politické oblasti, mj. vztah mezi hospodářskou spoluprací a MEI. Není dořešen problém postižení mimoekonomických faktorů (například Myrdalova charakteristika je v tomto směru velmi neuspokojivá a matoucí).

Z metodologického hlediska je vážným nedostatkem odtržení objektivní a subjektivní stránky MEI a jednostranné předceňování subjektivního hlediska, které dosud převládá (MEI je jednostranně prohlašována za hospodářskou politiku). Dále zdůrazňování jevových forem, ulpívání na povrchu jevu („integrace rovná se společný trh“), které vedlo zejména zpočátku k záměně jedinečného se specifickým, ke skokům od jedinečného k obecnému bez postižení vlastních specifických rysů MEI (tj. její kapitalistické formy). Tedy k ahistorickému pojetí v tom smyslu, že se o MEI zpravidla uvažuje bez ohledu na vývoj její společenské formy, přestože jsou pečlivě analyzovány všechny případy „historických předchůdců“ soudobé MEI.³⁾

Konečně nutno podotknout, že normativní přístup k charakteristice MEI není uspokojivý potud, že zavádí neúčelné hodnotící prvky, postrádající ekonomický smysl.

Pozitivním momentem dosavadního zkoumání je mj. snaha o co nejširší postižení daného jevu, které — přes dosavadní roztržštěnost jednotlivých pohledů — vytváří do jisté míry předpoklady i pro jeho hlubší postižení.

²⁾ Tento katalog není úplný, je však dostatečně reprezentativní. Od podrobné dokumentace jednotlivých názorů zde pro nedostatek místa upouštíme.

³⁾ Teprve v poslední době se objevují prvky komparativního přístupu, kdy je zkoumána MEI rozvojových zemí a socialistických států.

V posledních letech se nejrozšířenější definicí MEI v nemarxistické ekonomii stala *definice Balassova*. Je však stále terčem kritiky.⁴⁾

Nově vystoupil proti Balassově koncepci například André Marchal, který ji odmítá jako liberalistickou. Je-li integrace chápána jako „absence diskriminace“, znamená to — argumentuje A. Marchal — že v podstatě jde o pouhou liberalizaci obchodu. Proti této „pseudointegraci“, kterou se rozumí „integrace trhů“, staví A. Marchal „pravou, skutečnou“ integraci ekonomik.⁵⁾ Z téže pozice odmítá uznat za integraci některé formy MEI, které většina autorů běžně pod integraci zahrnuje: „pravou“ integrací je pro něho až hospodářská unie, nikoliv celní unie nebo pásmo volného obchodu.⁶⁾ A. Marchal sám označuje své pojetí integrace za strukturalistické. Integrace v tomto pojetí představuje vzájemné prolnutí (compénétration) ekonomik, spojené nutně se změnami jejich struktury (odtud „strukturalismus“ — pozn. V. P.), které předpokládají „vztahy solidarity“ mezi jednotlivými součástmi nového celku.⁷⁾

Integrovaná ekonomika představuje podle A. Marchala „prostor solidarity.“⁸⁾

Marchalova pozice je poněkud extrémní v tom smyslu, že je v podstatě ahistorická. Vytýká „liberálům“, že se dali příliš ovlivnit procesem „dezintegrace“ světového hospodářství, sám však se dopouští právě opačné chyby a předkládá „perfekcionistickou“ definici integrace.

Ve skutečnosti se však obojí pojetí zcela nevylučuje. Hiroshi Kitamura se domnívá, že „mezinárodní spolupráce“ (tj. zde v podstatě liberalizační opatření) není integrací, nemá-li institucionální cíle; má-li institucionální cíle, může být považována za stadium v procesu integrace.

Marxistická ekonomie se fenoménem západoevropské integrace začala seriózně zabývat mnohem později než nemarxistická. Souvisí to jak s tím, že šlo o jev, který vznikl mimo rámec socialistického hospodářství, tak se specifickou situací na poli ekonomické vědy existující v té době v socialistických státech.

První hodnocení západoevropské integrace se týkalo převážně politické orientace; po ekonomické straně ji charakterizovalo jako dočasně dohody monopolů. Všimla si tedy pouze subjektivní stránky tohoto jevu.

Změna nastala po otevření společného trhu — EHS, kdy začalo být zřejmé, že se integrační záměry začnou realizovat. Odtud na jedné straně snaha vysvětlit „objektivní základ“ integrace, spočívající v jejím východisku (rozvoji výrobních sil), na druhé straně zdůrazňování kapitalistického charakteru integrace

4) Srv. zejména starší kritiku P. Streetena.

5) „... skutečná integrace je integrací ekonomik, nikoliv integrací trhů, která je ... pouhou pseudointegrací.“ Srv. A. Marchal, *L'intégration territoriale*, PUF Paris 1965, str. 34.

6) M. Allais, Heilperier, Daniel Villey, René Courtin „ztotožňují integraci s liberalizací obchodu a plateb, čímž se vysvětluje, že podle nich mají být (organizace jako) OECD, resp. EPU považovány za formu integrace“. (Op. cit., str. 20.)

7) Integrace je „integrací ekonomik, vyústující ve vytvoření rozsáhlého vyrovnávaného celku ekonomicko-sociální komplexní jednotky, která postupně nahrazuje jednotky, z nichž se skládá, a je v širším geografickém rámci strukturovaná stejně jako každá z těchto jednotek. Integrace má vyústit... ve vytvoření nového územního prostoru, který je charakterizován... existencí... velmi úzkých pout solidarity“ (op. cit., str. 21—22). Na jiném místě Marchal opět zdůrazňuje změnu struktury jako inherentní moment integrace. (Viz str. 35 cit. práce.)

8) Srv. op. cit., str. 36.

a s tím spojené její rozpornosti. Postupně se vyjasňoval vztah mezi objektivní a subjektivní stránkou integrace, která pak byla chápána jako projev státně monopolního kapitalismu v mezinárodním měřítku, tj. stále ještě jako specifický jev soudobého kapitalismu.

Mezitím se začalo v souvislosti s integračními projekty rozvojových zemí (tj. v podstatě na počátku šedesátých let) a rovněž s orientací na posílení vzájemných hospodářských styků socialistických zemí v rámci RVHP ukazovat, že MEI nutno chápat nikoliv pouze jako specifický jev v soudobém kapitalismu, ale obecněji jako světově hospodářský jev.

V marxistické ekonomii se pohled na MEI vyvíjel — jak vyplývá z výše uvedeného přehledu — od subjektivní charakteristiky a zdůrazňování jejích specifických stránek k postižení objektivní a subjektivní stránky integrace v jednotě a k pochopení obecnější platnosti MEI. Přitom je nutno upozornit na to, že se marxistická ekonomická věda dosud nedopracovala k syntetickému zobecnění dílčích pohledů na MEI tak, jak je možno se s nimi v dosavadním vývoji setkat.

Obsahově byla integrace v marxistické ekonomii charakterizována různým způsobem. Jako specifický jev soudobého kapitalismu byla považována 1. za dohodu monopolů (o rozdělení trhu, o rozdělení zdrojů surovin atd.); 2. za formu monopolu (superkartel, trust, monopol státně monopolistického typu); 3. za formu imperialistické expanze; 4. za liberalizaci obchodu (Novikov, 1959); za formu projevu základního rozporu kapitalismu (Arzumanyan, 1959); 6. za formu internacionalizace kapitálu; 7. za mezinárodní formu státně monopolního kapitalismu.

Jako obecný jev byla považována 1. za formu internacionalizace ekonomiky, 2. za zespolečenšťování výroby, spojené s překonáváním překážek ve vztazích mezi ekonomickými jednotkami (J. Sládek, 1965); 3. za vytvoření jedolité ekonomické struktury několika zemí, které se vyčleňují ze světového hospodářství (Z. Kaměckí, 1967); 4. za „proces vytváření nového, nadnárodního ekonomického organismu odstraňováním překážek, které se staví do cesty rozvoji výrobních sil diktovanému zespolečenšťováním práce a výroby a překračujícím národní hranice, čili jako trend k vytvoření celospolečenské kooperace v nadnárodním měřítku“ (S. Tíkal, 1968).

Výše uvedené charakteristiky obsahují ve svém souhrnu řadu rysů MEI, které tento jev postihují z různých hledisek; jednotlivé charakteristiky však jsou většinou jednostranné.

Obecné charakteristiky považují integraci buď za zcela obecnou kategorii a ztotožňují ji se zespolečenšťováním výroby (sub 2), nebo ji považují za specifický projev zespolečenšťování výroby ve světovém hospodářství (sub 1). Všechny uvedené charakteristiky podtrhují objektivní povahu integrace; subjektivní stránku se výslovně snaží zahrnout druhá⁹⁾ a čtvrtá¹⁰⁾ (i když i první zde uvedená charakteristika jí předpokládá).

Část výše uvedených specifických charakteristik (tj. charakteristik tzv. imperialistické integrace) postihuje pouze subjektivní stránku integrace a chápe integraci úzce jako určitou činnost ekonomických subjektů (sub 1, 3, 4). Jiné připouštějí zahrnutí objektivní stránky integrace, což ovšem závisí na výkladu

⁹⁾ Srv. J. Sládek, *Nástin pojetí ekonomické integrace*, Politická ekonomie, ČSAV, 1956, č. 9.

¹⁰⁾ Srv. S. Tíkal, *K pojetí mezinárodní ekonomické integrace*, Politická ekonomie, ČSAV, 1968, č. 12, str. 1125.

kategorií, pod něž je kategorie integrace subsumována (srv. sub 2, 6, 7).¹¹⁾ Pouze některé z těchto charakteristik (sub 1, 4) se blíže vyslovují k vlastnímu obsahu integrace; naprosto převládající charakteristikou byla přitom prvá charakteristika, považující „imperialistickou integraci“ za dohodu o rozdělení trhů, zdrojů surovin atd. Poměrně dlouho přitom zde byly zdůrazňovány procesy probíhající ve sféře oběhu. Arzumanjanova charakteristika (sub 5) se snaží postihnout integraci jako formu dočasného řešení kapitalistických rozporů, a tím ji zařadit do roviny všeobecného schématu výkladu zákonitostí vývoje kapitalismu (snaha o obecný výklad její úlohy).

O většině výše uvedených specifických charakteristik je možno říci, že jsou příliš rámcové a dostatečně nevystihují obsah MEI. Odtrhují subjektivní od objektivního, přeceňují specifičnost sledovaného jevu (a zpočátku jej dokonce ztotožňují s jedinečnou formou jeho projevu).

Nemají také zcela jasno o rozsahu okruhu jevů, které spadají pod pojem MEI. Tento pojem byl například jednostranně sledován ve sféře oběhu jako problém znovurozdělení trhů, liberalizace obchodu apod. a teprve později rozšířen zahrnutím dalších sfér, jichž se týká „imperialistická expanze“; avšak i toto pojetí je úzké. Charakteristika kapitalistické integrace jako procesu internacionalizace kapitálu znamená sice uplatnění širšího hlediska, než je předchozí; vyzdvihuje však opět do popředí jeden z možných pohledů na integraci — zesílení vzájemného proplétání kapitálu v mezinárodním měřítku, aniž byla zachycena důležitá součást obsahu integrace — procesy strukturálních změn.

Obecné charakteristiky integrace mají k vymezení vlastnímu obsahu MEI nepochybně blíže než specifická vymezení, týkající se pouze její kapitalistické formy.

Marxistická ekonomie však rovněž dosud nedořešila řadu obsahových problémů spojených s hlubším pochopením MEI, i když k tomuto řešení v posledních letech směřuje. Platí zde analogické výhrady, které jsme v téměř směru učinili na adresu nemarxistické ekonomie. Také z metodologického hlediska se setkáváme s řadou obdobných nedostatků (viz shora). Vývoj poznání složitého jevu integrace postupoval od jevu (procesy ve sféře směny) k podstatě (strukturální přeměny), od jedinečného (integrace jako západoevropská integrace) přes specifické (integrace jako imperialistická integrace) k obecnému (integrace jako kategorie světového hospodářství), od jednostranného pohledu (integrace jako dohoda monopolů apod.) k mnohostrannému, stále komplexnějšímu pojetí.

Mnoho počátečních nedostatků v pojetí MEI vyplývalo nevyhnutelně z nevyvinutosti daného jevu. Že tomu tak skutečně je, možno dokumentovat srovnáním omylů, jichž se dopustila nemarxistická ekonomie (například povýšení jedinečného jevu na obecný, přecenění jevových znaků, příliš úzká nebo naopak příliš široká vymezení integrace apod.).

Tyto shody však neodstraňují základní rozdílnost v přístupu k pojetí MEI v nemarxistické a marxistické ekonomii. Marxistický pohled zdůrazňuje historický charakter daného jevu, dokládá jej z hlediska sociálně ekonomických vztahů (pro nemarxistický pohled je toto vedlejší) a snaží se MEI pochopit ve složitosti vztahu její objektivní a subjektivní stránky (ztotožnění s hospodářskou politikou nemarxistický pohled ani zdaleka nepřekonal). Toto konstato-

¹¹⁾ Například státně monopolní kapitalismus byl zpočátku považován pouze za problém státních zásahů, tj. hospodářské politiky státu, aniž byly správně postiženy i objektivní stránky daného jevu.

vání však nemění nic na skutečnosti, že k syntetičtějšímu pojetí kategorie MEI v marxistické ekonomii je dosud daleko (nehledě na změny vyvolávané vývojem reálných integračních událostí ve světovém hospodářství, které se v pojmovém zobrazení MEI musí projevit opožděně).

Společným znakem — a podle našeho názoru zároveň i nedostatkem — mnoha (a snad i většiny) z charakteristik integrace, které byly v předchozím výkladu uvedeny, je to, že MEI dostatečně komplexně nepostihují jako jev světového hospodářství, zejména co do obsahu. Avšak právě tento aspekt MEI je — domnívám se — velmi podstatný.

Pokusíme se proto dále podat charakteristiku MEI z tohoto hlediska. Nejde nám přitom o přesnou definici, nýbrž o zachycení podstatných obecných stránek obsahu integrace a současně o zachycení jejího významu a úlohy ve vývoji světového hospodářství.

Světové hospodářství je mj. charakterizováno existencí relativně samostatných národně hospodářských celků (komplexů), které jsou navzájem propojeny systémem mezinárodních ekonomických vztahů.

Vztahy mezi těmito relativně samostatnými národně hospodářskými celky nejsou neměnné, neustále se vyvíjejí. V tomto vývoji se mění význam jednotlivých momentů mezinárodních ekonomických vztahů,¹²⁾ formy těchto vztahů i jejich institucionální rámec. Nemění se však pouze vztahy mezi existujícími celky, nýbrž ani tyto celky samy nezůstávají neměnné. Některé národohospodářské celky zanikají tím, že se rozpadnou na řadu menších organismů, jiné nově vznikají tím, že se vytvoří z řady původně samostatných útvarů. Pouhé zběžné srovnání poznání dnešního hospodářsko-politického obrazu světa s jeho obsahem na počátku století je jasným důkazem proměnlivosti hospodářské struktury světa.

Procesy mezinárodní ekonomické integrace a dezintegrace jsou typickými světově hospodářskými procesy, bez nichž není vývoj světového hospodářství myslitelný.

Ekonomickou integraci možno obecně charakterizovat jako proces slučování, splývání, srůstání původně samostatných hospodářských struktur. Aplikováno na mezinárodní ekonomickou integraci jako světově hospodářský fenomén to znamená, že MEI předpokládá takovou změnu struktury světového hospodářství, při níž z relativně samostatných národohospodářských celků (komplexů) vznikají jiné národohospodářské celky (komplexy).

Vzhledem k tomu, že každý relativně samostatný národohospodářský celek je spojen s jinými celky prostřednictvím mezinárodních ekonomických vztahů, tj. zaujímá určité místo ve světové hospodářské struktuře vymezené jeho účastí na mezinárodní dělbě práce,¹³⁾ mění se v souvislosti s mezinárodní ekonomickou integrací nejen jeho vztahy s jinými celky, ale i jeho místo v mezinárodní dělbě práce.

Pokud není proces vzniku světového hospodářství ukončen, tj. pokud není

¹²⁾ Například význam migrace obyvatelstva v mezinárodním měřítku byl v dosavadním vývoji světového hospodářství v různých dobách velmi rozdílný.

¹³⁾ Existenci zcela uzavřených (autarkních) národohospodářských celků zde neuvažujeme; předpokládáme, že každý národohospodářský celek má spojení s jinými celky, tj., že je relativně otevřeným celkem.

celé hospodářské území světa relativně sjednoceno propojením mezinárodními hospodářskými vztahy, nemusí proces vytváření nových národohospodářských celků nutně znamenat rozklad starších, dříve existujících celků, nýbrž jen jejich napojování do systému mezinárodních hospodářských vztahů.

Jakmile je ovšem již tento proces ukončen, tj. světové hospodářské území je rozčleněno na relativně samostatné národohospodářské celky, je každý proces MEI zároveň procesem dezintegrace existující struktury.

Nejde ovšem jen o to, že některé celky zanikají a jiné vznikají. Jde především o ekonomický obsah a dosah těchto procesů. Vede-li proces MEI ke slučování menších (pravděpodobně méně efektivně hospodařících) národohospodářských celků ve větší celky (pravděpodobně efektivněji hospodařící), je význam této integrace pro světové hospodářství jiný než například takový případ MEI, kdy by došlo pouze k připojení jednoho celku k nějakému již existujícímu celku. (Například malého státu k velkému nebo části území jednoho státu k území jiného státu apod.) Jinými slovy, jde o určitý ekonomický efekt integrace, který je třeba vyjádřit v termínech změny produktivity práce, efektivnosti atd., tj. koneckonců v ekonomii času ve světovém měřítku.¹⁴⁾

MEI možno tedy charakterizovat jako jednu z forem internacionalizace ekonomiky.

MEI znamená především rozšíření, zvětšení hospodářského prostoru; to umožňuje zvětšit dimenze hospodářské činnosti, zvýšit množství vyráběné produkce zpravidla zároveň při uplatnění produktivnější moderní výrobní techniky; to se opět promítá ve snížení nákladů na jednotku produkce. Konečným efektem je tedy dosažení ekonomie času. Této ekonomie času se dosahuje určitým přeskupením dílčích součástí světového hospodářství, tj. takovou změnou jeho struktury, která umožňuje optimální (resp. optimálnější) využití existujících zdrojů v prostoru a čase.

Obsahem MEI je tedy: 1. zvětšení rozsahu (intenzity) vzájemných ekonomických vztahů mezi jednotlivými národohospodářskými celky ve světovém hospodářství a současně změna struktury těchto vztahů; tím se mění rozsah i struktura (kvalita) mezinárodní (světové) dělby práce; 2. změna vnitřní hospodářské struktury jednotlivých národohospodářských celků, spojená se zvětšením hospodářského prostoru,¹⁵⁾ jehož se dosahuje omezováním, resp. odstraňováním překážek ekonomického pohybu mezi jednotlivými národohospodářskými celky; tedy, možno říci, určitá homogenizace ekonomického prostoru, která může vést k zániku starých a vzniku nových ekonomických celků; 3. tato „homogenizace prostoru“ je koneckonců¹⁶⁾ spojena s optimalizací fungování jednotlivých národohospodářských organismů v tom smyslu, že vede k ekonomii času; vzhledem k tomu, že máme na mysli MEI jako světově hospodářský jev, měla by kritériem této optimalizace fungování být ekonomie času ve světovém měřítku.

Uplatněním tohoto hlediska je vymezen i vztah MEI chápané ve světovém

¹⁴⁾ MEI je pochopitelně možno charakterizovat ve vztahu k různým ekonomickým procesům, podle toho, které stránky zkoumaných jevů chceme sledovat a fixovat v daném určení (viz shora); zde nás zajímá především světové hospodářské hledisko.

¹⁵⁾ Toto nemusí znamenat zvětšení státního území.

¹⁶⁾ „Koneckonců“ proto, že teoreticky existuje možnost suboptimálního fungování integrujících hospodářských organismů. V takovém případě by však šlo o nežádoucí směr vývoje, o „nepravou“ integraci (v obdobném smyslu jako lze označit některé případy hospodářského růstu za *perverse growth*).

rozsahu, tj. jako celkový proces k dílčím procesům MEI, které mohou probíhat v užším měřítku jako integrace určitého počtu zemí.

Specifickým případem takové MEI je mj. integrace, která probíhá v určité regionální oblasti. Regionální integraci možno chápat jako moment světové integrace. V tomto smyslu jde o součást celkového procesu integrace světového hospodářství, tj. oba procesy tvoří jednotu; tato jednotu však je jen relativní a může být rozporná, neprobíhá-li regionální integrace týmž směrem, jakým to vyžaduje kritérium optimalizace ve světovém měřítku. Ekonomie času dosahovaná v regionálním měřítku nemusí nutně znamenat ekonomii času ve světovém měřítku; existují možnosti, jak si regionální celek (nebo skupina zemí, vyvíjející se v takový celek) může přivlastňovat řadu ekonomických výhod, aniž jiné země světa mají možnost se na nich bezprostředněji podílet.¹⁷⁾

Jiným případem integrace několika zemí je integrace kolonií s metropolemi, tj. satelitních celků s dominujícími nebo významnými státy,¹⁸⁾ případně vztah závislosti vystupující jako podřízení hospodářského vývoje bezvýznamných celků významným nebo dominujícím celkům.

MEI jako světově hospodářský proces působí jako jednotící prvek světového hospodářského vývoje, jako centripetální síla, která se ovšem jako většina ekonomických procesů prosazuje pouze jako tendence.

Protitendencí MEI jsou procesy dezintegrace, tj. rozkladný prvek, působící jako centrifugální síla.

Zatímco objektivním východiskem, základem a podmínkou MEI je rozvoj výrobních sil ve světovém měřítku, promítající se v internacionalizaci (zmezinárodnění) hospodářského života, objektivním východiskem dezintegrace je existence asymetrií a disparit, které existují mezi jednotlivými národohospodářskými strukturami ve světovém hospodářství.

V rovině činnosti ekonomických subjektů jde pak o jednotu nebo naopak o rozpornost zájmů.

MEI je proto nutno na jedné straně chápat jako objektivní proces; na druhé straně však je nutno vidět i to, že se uskutečňuje činností ekonomických subjektů (ať již vědomou nebo neuvědomělou).

Dospěli jsme takto k momentu, kdy můžeme shrnout hlavní prvky našeho pojetí MEI jako světově hospodářského jevu: MEI je možno charakterizovat jako objektivní tendenci (která může být podporována vědomou akcí ekonomických subjektů) k optimalizaci fungování národohospodářských celků růstem jejich vzájemného propojení mezinárodními ekonomickými vztahy, spojeným s rozvojem jejich mezinárodní dělby práce (které může dospět v dlouhodobém vývoji až k jejich splynutí v nový národohospodářský celek) a vedoucím ke změně struktury těchto celků a s tím k ekonomii času ve světovém měřítku.

Tato charakteristika je charakteristika obecná, která nezachycuje specifické sociálně ekonomické rysy MEI.¹⁹⁾ Pokouší se obsah integrace (viz výše)

¹⁷⁾ Kritériem ekonomie času je tak obecné a komplexní, že samo o sobě neumožňuje vytvořit si představu o jednotlivých komponentách, na jejichž základě je ekonomie času dosahováno. Touto otázkou se zde blíže nezabýváme.

¹⁸⁾ Srv. výklad o typologii národohospodářských struktur, Ekonomický časopis SAV, 1968, č. 5.

¹⁹⁾ Touto otázkou jsem se podrobně zabýval ve stati *Sociálně ekonomické typy mezinárodní ekonomické integrace* (Politická ekonomie, ČSAV, 1968, č. 8), v níž jsem charakterizoval některé ideální (abstraktní) typy MEI. Konstrukce těchto typů (jakožto specifických kategorií MEI) nikterak nepopírá MEI jako obecnou kategorii, nýbrž právě

zachytit z dynamického hlediska jako neukončený proces optimalizace fungování relativně samostatných národohospodářských celků ve světovém hospodářství, sjednocující tyto celky homogenizací ekonomického prostoru. Je vyjádřena jednota objektivní a subjektivní stránky integrace, přičemž u subjektivní stránky je zdůrazněna možnost vědomých regulativních zásahů, charakteristická pro současnou etapu vývoje světového hospodářství. Konečně je zdůrazněna dlouhodobost integračních procesů a jejich postupnost; mezi růstem vzájemného ekonomického propojení relativně samostatných národohospodářských celků a mezi jejich konečným splynutím v nové celky není ostrý předěl, nýbrž kontinuální vývojová linie.²⁰⁾

Pro doplnění výše uvedené charakteristiky MEI je nutné vymezit její vztah k internacionalizaci výroby²¹⁾ a současně s tím i k mezinárodní dělbě práce a k mezinárodní hospodářské spolupráci.

MEI vystupuje jako objektivní tendence (faktor) světového ekonomického vývoje, která je podmíněna rozvojem výrobních sil ve světovém měřítku, chápáného současně jako proces zespolečenštění výroby ve světovém měřítku, což se projevuje internacionalizací hospodářského života.

Internationalizaci výroby chápeme jako zespolečenštění výroby ve světovém hospodářství, které má různé formy projevu.²²⁾ Hlavní formy, v nichž se projevuje, spatřujeme za prvé v rozvoji mezinárodní dělby práce; za druhé v rozvoji mezinárodních hospodářských vztahů (tj. v rozvoji mezinárodního obchodu, mezinárodního úvěru, migrace obyvatelstva aj.); za třetí v tendenci ke slučování menších ekonomických celků ve větší komplexy, tj. vystupuje jako mezinárodní ekonomická integrace; za čtvrté v institucionalizaci světového hospodářství.

Mezi jednotlivými formami internacionalizace ekonomiky je úzký vztah; jsou totožné jako formy vyjadřující též obsah — světové zespolečenštění výroby,²³⁾ avšak jsou rozdílné, protože vyjadřují odlišné stránky tohoto procesu.

Mezinárodní hospodářskou spoluprací rozumíme vědomé společné hospodářsko-politické akce ekonomických subjektů, které směřují ke společnému cíli. Tyto cíle mohou být různé. Mezinárodní hospodářská spolupráce, jejímž cílem by bylo například prohloubení vzájemného propojení různých ekonomických celků směřující k jejich sjednocení v nový celek, by tedy byla tím, co jsme označili za subjektivní stránku integrace. V tomto smyslu je s ní tedy totožná (vyjadřuje jednu její stránku), avšak současně se od ní liší (nezahrnuje objektivní proces integrace).

---

naopak: specifické je obsaženo v obecném, obojí se doplňuje. (Tento fakt, zdá se, S. Tíkal ve svých kritických poznámkách ve statí cit. shora, str. 1123, přehlédli).

²⁰⁾ To však neznamená, že by nebylo rozdílu mezi hospodářskou spoluprací a mezi MEI.

²¹⁾ Tento pojem nehodláme likvidovat (na rozdíl od některých ekonomů), protože jej pokládáme za užitečný.

²²⁾ Jde zde o promítnutí obecné kategorie zespolečenšťování výroby do roviny světového hospodářství, proto je nutno zahrnout mj. také prostorový aspekt.

²³⁾ Snad právě proto bývají často směřovány.